

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

Котлова Людмила Олександрівна¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку та консультування, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2994-6724>

UDC: 159.938

АНОТАЦІЯ

У статті презентовано основні результати теоретичного аналізу підходів до розуміння чесності в психології та педагогіці. Зазначено, що чесність розглядається як моральна якість особистості, яка проявляється в щирості і порядності, вірності прийнятим обов'язкам, в правдивості і принциповості.

В сучасному світі має місце тенденція знецінення духовних цінностей. Особливо це стосується таких понять як совість, чесність та честь. Характерно, що багато людей навіть не усвідомлюють до кінця сутності цих понять, а інші знайомі з ними лише на словах, забуваючи, що їх потрібно використовувати у справах. Чесність для сучасної людини важить менше ніж кар'єра або успішний бізнес. В нашому суто матеріалістичному світі домінуючою етичною системою в бізнесі стає прагматизм.

Чесність і правдивість – важливі риси характеру людини. Вони тісно пов'язані між собою. Проте чесність – поняття ширше, ніж правдивість. Вона виявляється не лише в тому, що людина правдива, а й усій її поведінці: ставленні до своїх обов'язків, до людей, до самої себе і своєї поведінки.

По-справжньому чесна людина повинна активно діяти, причому до цієї діяльності її повинен спонукати не страх осуду, покарання тощо, а внутрішня потреба, бажання робити саме так, а не інакше. Чесна людина вимоглива до себе, чесна перед собою, у неї немає розходження між

Address for correspondence, e-mail : editpsychas@gmail.com
Copyright: © Liudmyla Kotlova

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

словом і ділом.

Основними чинниками, які впливають на виховання чесності є сім'я, школа, педагог, соціальне середовище. Чесність – характеристика вчинків окремої особистості по відношенню до інших, основою є дотримання суспільних норм і правил, тому чесність – це індивідуальний прояв совісті в міжособистісних стосунках. Чесність є основою довіри людей один до одного. Показовим є те, що дослідження чесності, що проводяться в різних традиціях, відводять велику роль в її розвитку мотиваційному компоненту, а також феномену, позначеному нами як самоставлення «чесність». Чесність при цьому розглядається як морально-комунікативна якість особистості, структура якої розуміється через єдність трьох взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, мотиваційного і поведінкового.

Встановлено, що в чесності як феномену моральності можна виділити чотири відносно самостійних аспекти. Перший – чесна поведінка. Під цим розуміється добровільне дотримання норм чесності, навіть якщо їх порушення обіцяє людині певні вигоди, і вона впевнена в безкарності своїх дій. Чесність завжди пов'язана з вільним моральним вибором. Другий аспект пов'язаний з мотиваційно-потребовою сферою особистості, визначальним є чесне ставлення до інших людей. Третій аспект – когнітивний, що включає моральні знання, уявлення і судження, пов'язані з нормою чесності. Він характеризує оволодіння особистістю різними сторонами моральної категорії чесності: розуміння змісту норми чесності, тих вимог, які вона пред'являє до особистості, засвоєння критеріїв чесності – самооцінки та оцінки чесності в інших людях. Нарешті, четвертий аспект – це переживання власної або чужої чесності в плані самосвідомості при порушенні, або навпаки, дотриманні моральної норми.

Ключові слова: моральний розвиток, правдивість, принциповість, чесність, чесна поведінка.

Постановка проблеми. В сучасному світі має місце тенденція знецінення духовних цінностей. Особливо це стосується таких понять як совість, чесність та честь. Характерно, що багато людей навіть не усвідомлюють до кінця сутності цих понять, а інші знайомі з ними лише на словах, забуваючи, що їх потрібно використовувати у справах. Чесність для сучасної людини важить менше ніж кар'єра або успішний бізнес. В нашому суто матеріалістичному світі домінуючою етичною системою в бізнесі стає прагматизм.

Чесність і правдивість – важливі риси характеру людини. Вони тісно пов'язані між

собою. Проте чесність – поняття ширше, ніж правдивість. Вона виявляється не лише в тому, що людина правдива, а й усій її поведінці: ставленні до своїх обов'язків, до людей, до самої себе і своєї поведінки.

По-справжньому чесна людина повинна активно діяти, причому до цієї діяльності її повинен спонукати не страх осуду, покарання тощо, а внутрішня потреба, бажання робити саме так, а не інакше. Чесна людина вимоглива до себе, чесна перед собою, у неї немає розходження між словом і ділом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні дослідження чесно-

сті були розпочаті ще в кінці 20-х — початку 30-х років. Модель першого фундаментально-го дослідження в області психології моральної поведінки (Х. Хартшорн, М. Мей) відтворювала ситуацію морального вибору — зіткнення двох протилежно спрямованих мотивів егоїстичного і морального спрямування. Моральна поведінка передбачала вчинок, який відповідає моральним нормам і одночасно такий, що суперечить миттєвим інтересам особистості.

У вітчизняній психології проблема чесності стала активно вивчатися в останні десятиліття у зв'язку з більш загальною проблемою морального розвитку (Л. Божович, С. Рубінштейн, Л. Славіна, Д. Ельконін та ін.). В їх роботах сформульовано положення, що розкриває моральний розвиток дитини як результат інтеріоризації соціальних норм діяльності і відносин. Моральний розвиток розглядається як складний процес, всередині якого розрізняються проблеми моральної свідомості, моральної поведінки, моральних відносин й моральних переживань.

До теперішнього часу у вітчизняній психології дослідження чесності проводилися в основному у дітей дошкільного віку. Це роботи, присвячені дослідженню: співвідношення вербальної та реальної поведінки (Є. Субботський, О. Філіпповська та ін.); психологічних умов виникнення негативних особистісних утворень, зокрема, брехливості (Г. Авхач, М.-Т. Бурке-Бельтран; В. Мухіна); чесності в рамках загальної проблеми норматив-

ного регулювання моральної поведінки дітей (В. Лавренко, В. Щур, С. Якобсон).

Головною метою роботи є розкриття теоретичних засад розуміння та вивчення чесності особистості в гуманітарних науках.

Виклад основного матеріалу. Помітно активізувалась психолого-педагогічна думка в галузі моральності в період переходу від феодалізму до капіталізму і буржуазних революцій. Саме в цей час розгортається діяльність чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592-1670). У своїй «Великій дидактиці» на перше місце у формуванні моральності ставить мудрість, помірність, мужність, справедливість і чесність. Ян Амос Коменський радив виховувати у дітей скромність, доброзичливість, ввічливість та чесність (Коменський, 1989).

Швейцарський педагог-демократ Й.-Г. Песталоцці (1746 — 1827) значну увагу приділив розвиткові ідей Д. Локка і Ж. Ж. Руссо про моральне виховання (Песталоцці, 1989). Так, він вважав, що процес формування особистості, який починається в сім'ї, має тривати й удосконалюватися в школі. Стрижнем цього процесу є найпростіше моральне почуття — любов дитини до матері, її «природної виховательки». В подальшому це почуття, на думку Й.-Г. Песталоцці, усвідомлюється дитиною та переноситься на родичів, потім на вчителя і товаришів по школі. Моральна особистість переносить це почуття на свій народ і все людство. Спираючись на свої спостереження під час роботи з дітьми у навчально-виховних

установах, педагог-новатор уперше висунув ідею про використання дитячого товариства як провідного фактора морального розвитку. Саме Й.-Г.Песталоцці належить формулювання принципу єдності навчання й морального виховання, його він намагався втілити в системі «елементарного морального виховання». Останнє, на його думку, має на меті «правильний всебічний і гармонійний розвиток моральних задатків людини, необхідних їй для забезпечення самостійності моральних суджень і прищеплення їй певних моральних навичок».

Прихильником ідей Й.-Г.Песталоцці був відомий німецький філософ, психолог і педагог Йоган-Фрідріх Герbart. У справі виховання Герbart ставить перед школою цілі: можливі — підготовка майбутніх дорослих людей у галузі певної спеціальності, і необхідні — підготовка їх до роботи в будь-якій галузі діяльності (Шинкарук, 2002). У цілому треба прагнути до виховання «добросесної» людини. Загальна мета виховання, за Герbartом, повинна полягати у досягненні гармонії волі з етичними ідеями і в розвитку багатостороннього інтересу. Процес виховання він ділить на три складові: керування дітьми, виховуюче навчання і моральне виховання. Система морального виховання, розроблена ним, ґрунтується на таких п'яти моральних ідеях: внутрішньої свободи, вдосконалення, прихильності, права, справедливості.

Моральне виховання, на думку видатного вітчизняного педагога і психолога К.

Ушинського, має розвивати в дитині гуманність, чесність і правдивість, працьовитість, почуття власної гідності, скромність, доброзичливість до людей. В цьому провідну роль він відводить учителю.

В педагогіці вихованню чесної поведінки дитини приділяють значне місце. І основну відповідальність за це накладають на батьків. Так, А. Макаренко зазначає, що чесність не падає з неба, вона виховується в сім'ї (Макаренко, 1960). В сім'ї можна виховати і безчесність: все залежить від залежить від методу виховання батьків. На питання, що таке чесність, педагог дає відповідь, що чесність є відкрите, щире ставлення. Нечесність це таємне, приховане ставлення. У своїй праці «Лекції про виховання дітей» А. Макаренко наводить такий приклад, якщо дитина хоче яблуко і відкрито це заявляє, то це буде чесно. Якщо вона це бажання залишає прихованим, але не відмовляється від яблука, а намагається взяти його, щоб ніхто не бачив, це вже буде нечесно. Коли матір дає дитині це яблуко таємно від інших дітей, припустимо, навіть чужих, вона вже виховує в дитині таємне ставлення до речей, відповідно, виховує нечесність. Однак, великий педагог зазначає, що лише в більш старшому віці дитина повинна навчитися розрізняти корисний секрет, тобто те, що потрібно приховувати від ворогів недругів, або те, що взагалі повинно складати особисте переживання кожної людини (Макаренко, 1960) .

На думку А. Макаренка, саме батьки

мають уважно слідкувати за розвитком чесності у дитини (Макаренко, 1960). Вони нічого не повинні навмисно ховати від дитини, але мають привчати дитину нічого не брати без дозволу, навіть, якщо це лежить на видному місці, або не закриті.

Якщо дитині батьки дали доручення що-небудь купити, обов'язково вони мають перевіряти покупки і здачу, і мають це робити до тих пір, доки у дитини не виробиться тверде правило чесності. Але тут варто зауважити, що А. Макаренко наголошує на тому, що таку перевірку потрібно робити дуже делікатно, щоб дитина не подумала, що ви її в чомусь підозрюєте. У даній праці наголошується, що чесність потрібно виховувати з раннього віку, якщо до п'яти років цю справу запустили, то буде дуже важко виправити запущене.

Поступово настає примирення дитячого «Я» зі своїм надуманим ворогом. Дитина починає розуміти обґрунтованість, так би мовити, законність моральних вимог із згодом підпорядковується їм. У цьому, очевидно, й полягає сутність морального досвіду. В процесі набуття цього досвіду відбувається поступовий перехід дитини від точки зору «своєї волі», вузького егоїзму, до точки зору суспільства. Стаючи совісною, підліток, юнак розвиває в собі вищу форму соціального «Я», відчуваючи свій новий зв'язок з навколишнім соціальним світом.

Зрівноваження, примирення нашого «Я» з обов'язком призводить до більш високого етапу совісті – любов до добра, доброді-

ності та чесності. Людина, яка вийшла на цей етап, вже відчуває внутрішню потребу в доброті, чесності, правдивості, які вона реалізує під впливом голосу внутрішнього «Я», голосу совісті.

В. Сухомлинський у праці «Сто порад вчителю» наголошує, що не можна карати за правду за чесну поведінку. Якщо вихованець зізнався у ганебному вчинку «умійте бути терплячим...., умійте стримати пориви гарячого серця мудрим розумом. Наслідком вашої розмови... ніколи не повинно бути покарання» (Сухомлинський, 1978). Всі його праці пронизані ідеєю формування чесною поведінки у школярів.

Варто погодитись із думкою В. Сухомлинського, що коли для виховання чесності у дітей щодня їм говорити: будь чесним, правдивим, нетерпимим і непримиреним до брехні, то ці слова перетворяться для них у надокучливі нотації. Великий педагог зазначає «Чесність, правдивість, нетерпимість до обману повинні стати хвилюючою, привабливою, принадною діяльністю. Ми маємо спонукати вихованців до діяльності, яка розкриває красу, привабливість чесності».

У творі «Павлівська середня школа» В. Сухомлинський продовжує ідею морального виховання, в тому числі чесності та правдивості. Основна ідея в тому, що не можна допустити, аби у дитини сформувалась подвійна чесність: одна на повсякдень, а інша — для виступу на людях, для стінгазет. Ми самі маємо дотримуватись чесною поведінки, говорити ді-

тям правду, тоді і від них ми можемо цього вимагати та очікувати. Лише власний приклад батьків, педагогів може сформувати у школярів вірне розумінні чесної поведінки. Значну роль у формування чесної поведінки відводиться колективу, життя шкільного колективу має бути продумане так, що кожен учень на кожному кроці стикається з цінностями, які належать колективу. Користування такими цінностями стає звичкою. В умовах використання матеріальних цінностей для задоволення духовних запитів колективу нечесний вчинок відразу ж зустрічає загальний осуд. На ставленні особистості до інтересів колективу перевіряються, утверджуються чесність і правдивість (Павлиська школа).

Велике виховне значення має правдива оцінка поведінки, особливо в старших класах. В оцінці поведінки, як зазначає В.Сухомлинський, потрібно виходити з таких вимог: уміння виховувати самого себе, сумлінна праця — навчальна і суспільно корисна, збереження і примноження народного добра, чесність, повага до людей праці, до батьків і взагалі до старших, повага до жінки, непримиренність до зла. Важливо, щоб у кожному віці дитина розуміла, як ці вимоги здійснювати на практиці.

Ми погоджуємося із думкою В. Сухомлинського, про те, що значимою умовою у вихованні чесності та правдивості є право юнаків і дівчат говорити те, що вони думають, без побоювання зустріти окрик замість терплячого роз'яснення і допомоги. (Павлиська шко-

ла).

Як відмічав відомий психолог С. Рубінштейн, моральні якості не вносяться із зовні, «всяка спроба вихователя-вчителя «внести» в дитину пізнання і моральні норми, обминувши власну діяльність дитини по оволодінню ними, підриває самі основи здорового розумового і морального розвитку, виховання її власних властивостей і якостей» (Рубінштейн, 1976)

Варто звернути увагу на позицію І.Беха стосовно великої ролі виховуючої ситуації в розвитку моральності в учнів (Бех, 1991).

Виховуюча ситуація – це ситуація соціальна, в якій дитина через стосунки з дорослими засвоює соціальні норми поведінки. Правильно виховуючи ситуація й має спонукати дитину до дії. Виховуюча ситуація несе в собі передумови внутрішнього розвитку особистості, які пов'язані із здатністю людини змінювати ставлення до самого себе, переоцінювати і видозмінювати свій внутрішній досвід, поглянути на себе начебто «іншими очима». В цьому величезна роль спілкування вихованця та вихователя, яке відіграє організуючу роль, проникаючи в процес емоційного переживання суб'єкта, забезпечуючи появу нових, суспільно нормативних форм його поведінки.

Провідним у моральній поведінці, у чесності є те, що дитина, підліток, доросла людина ведуть себе так чи інакше (морально, аморально), реагують негативно чи позитивно на ті чи інші явища не з причин сили обставин, прямих чи непрямих команд, а завдяки

усвідомленню, засвоєнню (привласненню: засвоїти — зробити своїм), так би мовити, входженню в ці обставини, прийняттю їх, завдяки оволодінню моральними нормами особистості, становленню цих норм невід'ємною складовою її «Я», її самосвідомості, її совісті.

Проблема чесного самоусвідомлення була піднята в ХХ столітті З.Фрейдом і отримала продовження в роботах психологів. Дослідження З.Фрейда показали, що людина витісняє у безсвідоме багато власних переживань, які не влаштовують її свідоме моралізоване «его» (Лейбін, 2001). Однак приховані від свідомості заборонені і осудні бажання нікуди не зникають. Людина несе в собі негативну сторону, але обманує сама себе, «не знаючи» про наявність у своїй душі цілого скупчення страхів і пристрастей. Самообман обертається плачевно – неврозами і неконтрольованими реакціями. Краще, що можна зробити в такій ситуації – навчитись бути чесним, подивитись правді в очі, вивести із темряви безсвідомого витіснені думки.

Опонент З. Фрейда, К. Юнг вважав, що негативне у нас, те, чого ми соромимося і не хочемо за собою визнавати, утворює особливий пласт внутрішнього світу, який він назвав Тінню (Левчук, 1989). Тінь без толку виганяти або придушувати, робити вигляд, що її не існує і ми чисті як ангели. Розвиток особистості потребує чесності: Тінь повинна бути усвідомлена, прийнята як факт і інтегрована в єдність з усіма іншими частинами особистості. Той, хто обманує себе, що він святий, просто прое-

ктує ззовні власні погані риси, починає приписувати їх іншим людям і ненавидіти їх. Насправді ж людина бунтує проти негативу в самій собі. Чесне усвідомлення допомагає індивіду зрозуміти себе як ціле з усіма реальними сторонами власної натури. Це дає можливість краще орієнтуватися в дійсності і будувати свої стосунки з оточуючими більш справедливо і гуманно (Левчук, 1989).

Ж. Піаже досліджував стадії розвитку моральної свідомості. Він вивчав моральні судження дітей, обґрунтування дітьми нормативних вимог, сенс і призначення санкцій за порушення норм (Піаже, 1932). Вивчалися судження про справедливість вчинків і відповідальності за свої дії. Моральний розвиток дітей залежить від тих соціальних відносин, в процесі яких дитина стикається з нормами і необхідністю підкорятися їм. Ж. Піаже аналізує сферу регуляції поведінки дитини і виділяє два типи таких відносин: примус і кооперацію. Основна відмінність в моральному розвитку дітей витікає з характеру цих відносин. У ситуації примусу критерієм моральної оцінки вчинку стає не власна етична цінність вчинку, не його відповідність загальним етичним нормам і вимогам, а те, як вчинок оцінюється дорослим. На ранній стадії розвитку дитина вважає поганим той чи інший вчинок, за який винуватець несе покарання, тобто викликав гнів авторитету незалежно від моральної цінності свого вчинку. Тому збрехати дорослому, на думку дітей, гірше, ніж одноліткам, оскільки дорослий авторитетніший.

У ситуації кооперації з'являється інший рівень моральних суджень. Усвідомлюється самостійна цінність правил, які стають критерієм, щодо якого робиться моральна оцінка вчинків. Набуває значення відношення до правил кожного учасника кооперації, а не тільки сам факт об'єктивних наслідків вчинку. Моральна норма виділяється в самостійний когнітивний, оцінний і регулятивний феномен свідомості.

У дослідженнях Л.Кольберга запропоновано шість стадій розвитку моральної свідомості. Він також спробував виділити ті аспекти суспільної свідомості, які є предметом морального ставлення. Л. Кольберг досліджував моральну самосвідомість: ті емоційні стани і переживання, які людина відчуває при порушенні моральних норм (Кольберг, 1964). Було виділено три типи переживань:

страх з приводу можливих наслідків і очікування покарання;

бажання відшкодувати завдані збитки і відновити вихідне положення;

осуд себе і переживання своєї провини.

На думку Л. Кольберга, тільки переживання третього типу свідчить про власне моральний розвиток. Дотримання норм зі страху покарання або бажання отримати нагороду Л. Кольберг відносить до передморального розвитку, тобто до появи справді моральної мотивації (Кольберг, 1964).

Л. Кольберг прийшов до висновку, що становлення моральних суджень у дітей про-

ходить кілька етапів, виділивши при цьому чотири рівні розвитку дитини. На нульовому рівні брехня для дошкільнят (вік - 4 роки) не є нічим поганим, якщо дозволяє досягти мети. Діти, що знаходяться на 1-му рівні (вік - 5-6 років), підкоряються владі дорослих, вони впевнені, що дорослі здатні викрити будь-яку брехню. На 2-му рівні (вік - 6-8 років) дитина вже не вважає, що дорослі завжди праві. Дитині важко усвідомити, що брехня завдає шкоди всім і завжди. На 3-му рівні (вік - 8-12 років) дитина прагне відповідати очікуванням інших. У дитини відбувається становлення самосвідомості: вона вже не стільки побоюється покарання, скільки прагне жити у відповідності зі своїми уявленнями про самого себе. Дитина може збрехати, щоб не засмучувати батьків або заслужити схвалення друзів. Підлітки, які досягають 4-го рівня (вік 12 років і вище) зацікавлені в тому, щоб стати гідними членами суспільства. На даному рівні можна пояснити дітям, як небезпечно втратити довіру один до одного (Кольберг, 1964).

Згідно імпліцитним уявленням, совість тісно пов'язана з чесністю та честю. Це було описано в працях Л. Мустафіної під час опитування школярів і студентів (Мустафіна, 2012). Чесність – характеристика вчинків окремої особистості по відношенню до інших, основою є дотримання суспільних норм і правил, тому чесність – це індивідуальний прояв совісті в міжособистісних стосунках. Чесність є основою довіри людей один до одного. Протилежним до чесності є обман, брехня, лице-

мірство.

Чесність проявляється в правдивості, принциповості, вірності прийнятим зобов'язанням, щирості перед іншими та самим собою по відношенню до тих мотивів, якими людина керується.

У Психологічному енциклопедичному словнику М. Єнікеєва чесність описується як моральна якість особистості, яка проявляється в щирості і порядності, вірності прийнятим обов'язкам, в правдивості і принциповості (Єнікеєв, 2007).

Чесність – відкритість і уникнення обману у стосунках з іншими людьми та собою. У порівнянні з правдивістю поняття чесності підкреслює відсутність корисливих мотивів дезінформації і разом з тим поблажливіше ставиться до ненавмисного введення в оман: вважається, що людина може залишатися чесною, якщо повідомляє іншому неправду, в яку сама вірить.

Чесність буває зовнішньою – чесність перед іншими людьми та внутрішньою – чесність перед самим собою.

У дослідженнях В. Куніциної наводять докази взаємозв'язку чесності з результатами проходження тесту Кеттелла. Так, психологічний портрет людей, у яких чесність є в пріоритеті цінностей, включає в себе виражене почуття власної гідності, толерантності, відповідальності, самодостатності (Куніцина, 2003). Чесні люди, як правило, підтримують активні соціальні зв'язки. В структуру значимих цінностей у таких людей входять: по-

чуття власної гідності, широта поглядів, шана традицій, розуміння і довіра в сім'ї, корисність. У сфері людських стосунків для них важливі відповідальність, ввічливість, уміння вибачати. За результатами дослідження В.М. Куніциної, схильність до обману і брехні не властива людям совісним, з високим рівнем інтелекту і широтою поглядів. Варто відмітити, що люди чесні по відношенню до інших, чесні і відношенню до себе, що проявляється в адекватній самооцінці, вони рідко використовують «рожеві окуляри» при оцінці своїх невдач і промахів (Куніцина, 2003).

На думку А. Бормотова, людям, які схильні оцінювати поведінку інших як чесну, властиві навіюваність, самонавіювання, бажання визнання, відсутність самокритичності. Вони відрізняються оптимістичними поглядами на речі, які і дають можливість бачити людей чесними. Чим вище досліджувані оцінюють людей як чесних, тим менше виражений такий механізм психологічного захисту, як компенсація, у них не має спроб замінити об'єкти, які викликають почуття неповноцінності, недостачі, втрати (Бормотов, 2008).

Респонденти, які оцінюють себе чесними, зазначає А. Бормотов, є надійнішими, совісними, відповідальними. Вони схильні проявляти послідовну поведінку, відрізняються сміливістю і мають почуття власної гідності, незалежності, є дуже обережними у питаннях моралі та етики. Такі люди мають високий рівень соціальної зрілості, готові до самообмеження і пристосування для реалізації поста-

влених цілей (Бормотов, 2008).

Виявлена певна закономірність, чим більше люди себе оцінюють як чесних, тим більше вони прагнуть дотримуватись моральних вимог. При цьому у них виражена потреба відчувати себе правильними у діях і моралі, присутнє розвинуте почуття відповідальності, зобов'язання та добросовісності. Такі респонденти точні і акуратні у справах, люблять порядок, не порушують правил, навіть якщо вони здаються їм простою формальністю, володіють гарним самоконтролем. Особистість, яка приписує собі чесну поведінку, сприймають природу людини в цілому як позитивну. Вони менш схильні приписувати оточуючим різні негативні якості, думки, почуття і прагнуть трансформувати імпульси і почуття, які вони по тим чи іншим причинам розцінюють як неприпустимі, в їх протилежності, тобто проявляють неприйняття всього «непристойного» і демонструють виражене прагнення відповідати загальноприйнятим стандартам поведінки. Вони відрізняються моралізацією, хочуть бути прикладом для оточуючих, що співвідноситься із бажанням давати соціально бажані відповіді. Чим вища у суб'єктів цінність чесною поведінки, тим менше виражена у них зміщена агресія, тобто зняття напруги шляхом переносу агресії з більш сильного або значимого суб'єкта на більш доступний об'єкт. Ті ж досліджувані, які схильні приписувати більшості людей чесну поведінку, схильні використовувати такий механізм психологічного захисту як заперечення. Але,

заперечуючи вони не намагаються робити спроб виправляти або замінювати об'єкти, які викликають почуття неповноцінності, нестачі, втрати. Вони схильні дивитись реалістично на речі, але лише в межах своїх установок, а інформація та події які викликають протиріччя не сприймаються ними.

Висновки і пропозиції. Встановлено, що в чесності як феномену моральності можна виділити чотири відносно самостійних аспекти. Перший – чесна поведінка. Під цим розуміється добровільне дотримання норм чесності, навіть якщо їх порушення обіцяє людині певні вигоди, і вона впевнена в безкарності своїх дій. Чесність завжди пов'язана з вільним моральним вибором. Другий аспект пов'язаний з мотиваційно-потребовою сферою особистості, визначальним є чесне ставлення до інших людей. Третій аспект – когнітивний, що включає моральні знання, уявлення і судження, пов'язані з нормою чесності. Він характеризує оволодіння особистістю різними сторонами моральної категорії чесності: розуміння змісту норми чесності, тих вимог, які вона пред'являє до особистості, засвоєння критеріїв чесності – самооцінки та оцінки чесності в інших людях. Нарешті, четвертий аспект – це переживання власної або чужої чесності в плані самосвідомості при порушенні, або навпаки, дотриманні моральної норми.

References :

Beh, I. D. (1991) *Nravstvennost lichnosti: strategiya*

- stanovlennya [Personality Morality: The Becoming Strategy]. Rovno. [in Russian]
- Bormotov, A. A. (2008) Razrabotka i aprobatsiya metodiki diagnostiki chestnosti kak ustoychivoy chertyi lichnosti [Development and testing of methods for diagnosing honesty as a stable personality trait]. *Psihologiya. Zhurnal Visshey shkolyi ekonomiki*, 3, 123-136. [in Russian]
- Gerbart, Yogan Fridrih (2002). Filosofskiy entsiklopedichniy slovník [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] (red. V. I. Shinkaruk & other). Kiyiv : Abris. [in Ukrainian]
- Enikeev, M. I. (2007) Psihologicheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Psychological Encyclopedic Dictionary]. Moscow. [in Russian]
- Komenskiy, Ya. A., Lokk, D., Russo, Zh.-Zh., Pestalotsti, I. G. (1989) Pedagogicheskoe nasledie. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
- Kunitsyina, V. N. (2003) Nravstvennyie osnovyi tsenostnogo soznaniya [The moral foundations of value consciousness]. *Sovremennyye problemy psihologii razvitiya i obrazovaniya cheloveka : Sbornik materialov Vserossiyskoy s mezhdunarodnyim uchastiem konferentsii*, V 2. Saint Peterbourg. [in Russian]
- Levchuk, L. T. (1989) Psihoanaliz: ot bessoznatelnogo k «ustalosti ot soznaniya» [Psychoanalysis: from the unconscious to “tiredness from consciousness”]. Kiev: Vyischa shkola. [in Russian]
- Makarenko, A. (1980) Kniga dlya batkiv [A book for parents]. Kiyiv: Rad. shkola, 285-290. [in Ukrainian]
- Makarenko, A. (1960) Sochineniya v semi tomah. Moscow: Pedagogika, 4, 384-390. [in Russian]
- Mustafina, L. Sh. (2012) Struktura sotsialnyih predstavleniy uchacheysya molodezhi o sovesti. Moscow [The structure of social representations of students about conscience]. [in Russian]
- Leybina, V. M. (2001) Otechestvenniy psihoanaliz. SPb.; Moscow; Harkov: Piter. [in Russian]
- Piazhe, Zh. (1969) Izbrannyye psihologicheskie trudy / [per. s fr.]. Moscow : Prosveschenie. [in Russian]
- Rubinshteyn, S. L. (1946) Osnovyi obschey psihologii [Fundamentals of General Psychology]. Moscow. [in Russian]
- Suhomlinskiy, V.O. (1978) Batkivska pedagogika [Parental pedagogy]. Kyiv : Rad.shk. [in Ukrainian]
- Kolberg, L. (1963) The development of children's orientations toward a moral order. *Vita Humana*, 6, 11-35.

Liudmyla Oleksandrivna Kotlova

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, associate professor of the Department of Psychology of Development and Consulting, Ivan Franko State University in Zhytomyr, Zhytomyr (Ukraine)

THE THEORETICAL BASES OF HONEST BEHAVIOUR IN HUMANITIES

ABSTRACT

The article analyses theoretically the approaches to understanding of honesty in psychology and pedagogy. It notes that honesty is considered as a personal moral quality manifested in sincerity, decency and truthfulness, fidelity to accepted responsibilities and principles.

The modern world has a tendency to depreciate spiritual values. This is especially true for such values as conscience, honesty and honour. It is a characteristic today's trend that many people do not even fully understand the essence of these values, while others are familiar with them only in words, forgetting to use them in

business. Honesty for a modern person means less than a career or a successful business. In our purely materialistic world, pragmatism becomes the dominant ethical system in business.

Honesty and truthfulness are important traits of a person's character. They are closely related. However, honesty is a broader concept than truthfulness. It manifests itself not only in the fact that a person is truthful, but also in his/her behaviour at all, in attitudes to his/her responsibilities, to people around, to him/her and his/her behaviour.

A truly honest person acts actively and not because of fear of condemnation, punishment and so on, but because of an internal need, a desire to do just that, and not otherwise. An honest person is demanding of him/herself, honest in front of him/herself, he/she does not make a difference between words and deeds.

The main factors influencing the education of honesty are factors of family, school, teachers and social environment. Honesty characterises actions of an individual toward others, its basis is observance of social norms and rules, and therefore honesty is an individual manifestation of conscience in interpersonal relationships. Honesty is the basis of people's trust in each other. The studies of honesty, carried out in different traditions, note an important role of the motivational component for its development, as well as the phenomenon that we designate as "honesty" self-attitude. At the same time, honesty is considered as a moral and communicative personal

quality; its structure is understood as a unity of three interconnected components: cognitive, motivational and behavioural.

The article determines that honesty as a moral phenomenon can be described through four relatively independent aspects. The first one is honest behaviour. This is understood as voluntary observance of honesty rules, even if their violation promises a person certain benefits without punishment. Honesty is always associated with a free moral choice. The second aspect is related to personal motives and needs; here, the determining factor is an honest attitude to other people. The third aspect is cognitive one, including moral knowledge, ideas and judgments related to the honesty norm. It describes mastery by a person of various sides of honesty as a moral category: the content of the honesty norm, the requirements that it imposes on a person, the criteria of honesty - self-estimation and assessment of other people's honesty. Finally, the fourth aspect is the experience of one's own or someone else's honesty in terms of self-awareness whether moral standards are observed, or vice versa, violated.

Key words: moral development, truthfulness, integrity, honesty, fidelity to principles.

Котлова Людмила Александровна

Кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии развития и консультирования, Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. Житомир (Украина)

ТЕОРЕТИЧЕНКІЕ ОСНОВЫ ЧЕСТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В ГУМА-

НИТАРНИХ НАУКАХ

АННОТАЦІЯ

В статті представлені основні результати теоретичного аналізу підходів к по- ниманию честности в психології и педагогике. Отмечено, что честность рассматривается как нравственное качество личности, которая проявляється в искренности и порядочности, верности принятым обязанностям, в правдивости и принципиальности.

В современном мире имеет место тенденция обесценивания духовных ценностей. Особенно это касается таких понятий как совесть, честность и честь. Характерно, что многие люди даже не осознают до конца сущности этих понятий, а другие знакомы с ними только на словах, забывая, что их нужно использовать в делах. Честность для современного человека значит меньше чем карьера или успешный бизнес. В нашем сугубо материалистическом мире доминирующей этической системой в бизнесе становится прагматизм.

Честность и правдивость - важные черты характера человека. Они тесно связаны между собой. Однако честность - понятие более широкое, чем правдивость. Она проявляется не только в том, что человек правдивая, но и всей ее поведении: отношении к своим обязанностям, к людям, к самому себе и своему поведению.

По-настоящему честный человек должен активно действовать, причем к этой деятель-

ности ее должен побудить не страх осуждения, наказания и тому подобное, а внутренняя потребность, желание делать именно так, а не иначе. Честный человек требователен к себе, честный перед собой, у нее нет различия между словом и делом.

Основными факторами, которые влияют на воспитание честности есть семья, школа, педагог, социальная среда. Честность - характеристика поступков отдельной личности по отношению к другим, основой является соблюдение общественных норм и правил, поэтому честность - это индивидуальное проявление совести в межличностных отношениях. Честность является основой доверия людей друг к другу. Показательно, что исследования честности, проводимых в разных традициях, отводят большую роль в ее развитии мотивационном компоненте, а также феномена, обозначенному нами как самоотношения «честность». Честность при этом рассматривается как морально-коммуникативная качество личности, структура которой понимается через единство трех взаимосвязанных компонентов: когнитивного, мотивационного и поведенческого.

Установлено, что в честности как феномена нравственности можно выделить четыре относительно самостоятельных аспекта. Первый - честное поведение. Под этим понимается добровольное соблюдение норм честности, даже если их нарушение обещает человеку определенные выгоды, и она уверена в безнаказанности своих действий. Честность всегда

связана со свободным нравственным выбором. Второй аспект связан с мотивационно-потребностной сферой личности, определяющим является честное отношение к другим людям. Третий аспект - когнитивный, включающий нравственные знания, представления и суждения, связанные с нормой честности. Он характеризует овладение личностью различными сторонами нравственной категории честности: понимание содержания нормы честности, тех требований, которые она предъявляет к личности, усвоение критериев честности - самооценки и оценки честности в других людях. Наконец, четвертый аспект - это переживание собственной или чужой честности в плане самосознания при возбуждении, или наоборот, соблюдении нравственной нормы.

Ключевые слова: нравственное развитие, правдивость, принципиальность, честность, честное поведение.

Дата отримання статті: 11.09.2019

Дата рекомендації до друку: 16.09.2019

Дата оприлюднення: 30.09.2019